

**Anton Coșa, Cleja. Monografie etnografică,
Editura Semne, București, 2001, 203 p.**

Istoria culturii comunității romano – catolice din Moldova, un domeniu abordat cu tot mai multă intensitate în ultima perioadă, își găsește un nou ecou în lucrarea istoricului băcăuian Anton Coșa, **Cleja. Monografie etnografică**.

Fiu al unei comunități reprezentative pentru romano – catolicii moldoveni, autorul a dezvoltat sub forma acestei apariții editoriale vechiul proiect al lucrării de licență, coordonat de o altă autoritate în studiul culturii populare a comunității în cauză, profesorul universitar Ion H. Ciubotaru.

Cleja. Monografie etnografică, lucrare apărută sub egida Asociației Romano – Catolicilor „Dimitru Mărtinaș” și publicată la Editura *Semne* în anul 2001, surprinde un spațiu care ar fi rămas poate anonim scrierii istorice românești; subsecvent acestui demers, autorul, utilizând un discurs lipsit de orice exagerare, reafirmă identitatea românească a catolicilor din Moldova, continuând o tradiție începută de Iosif Petru M. Pal și Dimitru Mărtinaș, deși autorul tratează această certitudine într-o manieră care trădează amprenta Școlii de la Annales și a mentorilor săi. O altă contribuție importantă a lucrării prezentate are în vedere definirea comunității catolice din Moldova ca o comunitate religioasă și nu ca o minoritate etnică, teorie pe care unii pseudo –istorici au încercat să o implementeze în mentalul colectiv românesc și nu numai.

Specificul comunității clejene a impus structurarea monografiei în două părți a căror substanță are rolul de a facilita definirea unei imagini cât mai complete a localității din care este originar autorul. În prima parte, acesta studiază comunitatea mai sus menționată, pornind de la așezarea geografică și conducându-ne apoi într-o manieră impresionantă pe urmele ei de-a lungul evoluției istorice, demografice și a organizării eclesiastice. Astfel, de la prima atestare documentară a catolicilor din Cleja într-o relatare a misionarului Bernardino Silvestri din anul 1696 , Anton Coșa trece prin filtrul cercetării istorice riguroase, susținută de consistente referințe bibliografice, întreaga evoluție a comunității clejene, subliniindu-i etnicitatea românească. În sprijinul acesteia, autorul aduce argumente solide, plecând de la falsa problemă creată de inovația lingvistică din 1781 a preotului secui Zold Peter, „*ceangăii-maghiari*”, etnonim fals, impropriu asociat romano - catolicilor din Moldova; astfel, din necesitatea promovării adevărului istoric, pentru prima oară, istoriografia românească, prin Anton Coșa a relevat adevărata origine a termenului „*ceangău*”, care desemnează nu un etnonim, ci o însușire, o calitate, aceea de „*înstrăinat*”, pe care secuii au atribuit-o românilor, dar și altor grupuri etnice care trăiau în secuime. Opinia autorului se oprește asupra provenienței sud-est transilvănene a catolicilor din Moldova, teorie susținută, printre altele, de documentele interne moldovenești, care uzitează la adresa catolicilor moldoveni determinativele „*ungur*” sau „*ungurean*”, desemnând aceeași proveniență transilvăneană, care este atribuită și populației de confesiune catolică din Cleja. Ceea ce trebuie însă remarcat este metoda științifică adoptată de istoricul băcăuian în a-și argumenta convingerile; acesta nu ezită a folosi istoriografia maghiară, adversară identității românești a romano – catolicilor din Moldova și servind altor cauze decât celor științifice.

Partea a doua a monografiei reflectă aspectul preponderent etnografic imprimat de autor lucrării sale; diferitele aspecte de viață materială și culturală ale comunității din Cleja sunt ilustrate nu doar prin stilul expunerii, elocvent și plăcut lecturii, ci și prin imagini semnificative, care nu lasă urme de îndoială asupra identității românești a clejenilor. Astfel de dovezi regăsim în arhitectura populară tradițională, țesăturile de interior, portul popular, îndeletnicirile, riturile de trecere care marchează ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și folclorul literar (o mărturie, care îi înscrie o dată în plus pe catolicii moldoveni în arealul spiritual românesc, o constituie existența la Cleja a unei variante a baladei *Miorița*, ce a fost culeasă de preotul paroh în anul 1843, anterior versiunii consacrate în literatură de către Vasile Alecsandri). Exemple concludente sunt oferite de autor și prin expunerea diferitelor obiceiuri calendaristice, dintre care considerăm că merită a fi menționat aici acela din *Duminica Mătcii*. În prima duminică de după Paști, la Cleja avea loc un obicei numit *matca*, care mai este întâlnit doar la românii din Banat sub denumirea *Mătcălăul* și ale cărui particularități de desfășurare nu pot estompa apartenența comună la spațiul tradițional românesc.

Finalul lucrării cuprinde o adevărată arhivă istorico – etnografică, la care se adaugă mărturiile vii ale cercetării științifice: clejenii chestionați asupra reprezentării fidele a culturii populare din localitate. În acest context, trebuie subliniată munca asiduă a autorului care și-a întemeiat demersul științific pe o riguroasă cercetare de teren, rezultatele acesteia venind să întregască izvoarele documentare și sursele bibliografice consultate.

Inițiativa unei asemenea monografii, a cărei arie de cercetare cuprinde o diversitate de aspecte istorico – culturale, este lăudabilă nu doar din perspectivă științifică, ci și morală, căci în paginile acesteia regăsim o tradiție seculară neexplorată îndeajuns până acum, și cu atât mai bine definită, cu cât autorul se identifică între membrii comunității din Cleja. Nu putem decât să salutăm asemenea proiecte, realizate cu rigoare și pasiune, nutrind speranța că lucrarea pe care am prezentat-o aici, alături de alte monografii care deja au început să vadă lumina tiparului, va constitui unul dintre pilonii a ceea ce va fi într-o bună zi **Istoria catolicilor din Moldova**.

Repere istorice și etnografice

Situată într-o regiune pitorească, remarcată și de călătorii străini care au trecut pe aici, localitatea Cleja este din punct de vedere etno – folcloric, și nu numai, una dintre cele mai reprezentative așezări de catolici din Moldova.

Vechimea acestei comunități rurale coboară în timp până în secolul al XII – lea, după cum ne arată mențiunile documentare. Denumirea acesteia, unică în spațiul românesc, derivă din cuvântul latin *ecclesia*, întâlnit în Transilvania sub forma *eclje*, însemnând biserică, proprietate a bisericii ori a personalului acesteia sau comunitate administrativă bisericească.

Locuitorii din Cleja sunt de religie romano – catolică, fiind menționați în timp de o serie de documente. Pentru prima dată îi găsim pe catolici într-o relatare a misionarului Bernardino Silvestri din anul 1696, care amintește localitatea *Clesa* cu 72 locuitori, toți catolici.

Ascendenții locuitorilor catolici de astăzi din Cleja provin după toate probabilitățile din Transilvania. Cadrul etnografic al așezării demonstrează elocvent acest fapt.

Casele din Cleja se încadrează în tipul casei tradiționale românești cu toate transformările survenite în decursul timpului. Construcțiile contemporane nu înlătură tradiția în totalitate, urmărind atingerea unei valori estetice superioare, în consonanță cu gusturile celor care le întemeiază. Ele sunt prevăzute cu prispe, care le încadrează de regulă pe două laturi, majoritatea având și cerdac cu stâlpi ornamentați, dintre motive, cele mai prezente fiind cele geometrice.

Existența șurilor mari, într-o măsură mai redusă astăzi, trimite către spațiul transilvănean.

Interioarele arată, la rândul lor, preocuparea pentru frumos a locuitorilor, remarcându-se printr-o ingenioasă combinație între tradiție și inovație. Camera de sărbătoare sau *Casa mare*, cum este numită aici în Cleja, iese în evidență prin multitudinea de obiecte ce se găsesc în interiorul

acesteia și bunul gust cu care sunt rânduie. Se întâlnesc aici țesături de o valoare artistică remarcabilă ce denotă măiestria celor care le-au lucrat.

Privit în ansamblul său, portul popular tradițional din Cleja se integrează costumului românesc. Costumul popular de aici iese în evidență prin cromatică specifică, sobră ori mai vie, prin gama largă de motive decorative, toate acestea fiind rodul unei fantezii deosebite a creatorilor populari, transpuse implicit și operei create. Gama largă a ornamentației se explică atât prin variatele zone din Transilvania de unde au venit și implicit au adus costume tradiționale specifice ascendenții locuitorilor catolici de astăzi din Cleja, dar și prin faptul că odinioară fetele, dintr-un accentuat spirit de originalitate, ascundeau, de regulă, modelele pe care le țeseau pe cămăși (și nu numai), pentru ca celelalte fete să nu le cunoască înainte ca ele să fie purtate și, evident, arătate celor din jur, de cea care le-a creat.

Locuitorii din Cleja au ca ocupație principală agricultura, alături de care un loc important între îndeletniciri îl are creșterea vitelor. Cultura viței-de-vie cunoaște, de asemenea, o largă răspândire în Cleja, în timp ce ocupații ca stupăritul ori pomicultura sunt practicate într-o măsură mai mică. Dintre meșteșuguri, amintim existența și aici a cojocarilor, sumănarilor, fierarilor, dar, mai ales, a lemnarilor (dulgheri, butnari, dogari), lucrul cu lemnul bucurându-se, atât odinioară cât și astăzi, de o mare prețuire printre localnici.

Casele, căruțele, diferitele obiecte de uz gospodăresc, confecționate din material lemnos ori folosind într-o măsură mai mare sau mai mică lemnul, dezvoltă și ele dragostea locuitorilor pentru lucrul lemnului, migala și priceperea cu care-l modelează. Remarcăm lada de zestre, de formă paralelipipedică cu capac drept, ornamentată cu figuri, de regulă geometrice. Unele dintre ele erau inițial bălțuite, după care se ornamentau, dând naștere în acest fel unui contrast specific. Există analogii între lăzile de zestre din Cleja și cele similare întâlnite în Transilvania. Și aceste lăzi dezvoltă bunul gust și fantezia creatorilor populari.

Obiceiurile calendaristice sunt, la rândul lor, foarte importante. Se mai conservă încă unele practici și credințe, înainte vreme cu o încărcătură de semnificații magico-rituale pierdute însă în decursul timpului. Reverberații transilvane sunt evidente și aici. Amintim în acest sens obiceiul *matca* din prima duminică de după Paști, numită de localnici Duminica Albă sau Duminica Mătcii, zi în care tinerii se legau frați și surori, schimbând între ei ouă scrise. Aceste ouă erau scrise în Cleja nu în zilele imediat premergătoare duminicii Paștelui, ca în alte locuri, ci în săptămâna de după Paști, deci anterioară Duminicii Mătcii. De Paști doar se vopseau ouă roșii în Cleja. Obiceiul *matca* se mai întâlnește, sub forma *mătcălaul*, doar la românii din zona Banatului, în forme de manifestare particulare, desigur, dar tot în legătură cu legarea de frați și surori.

Dintre obiceiurile de peste un an mai menționăm colindele necântate, care se obișnuiesc în Cleja în dimineața de Sfinții Mărunți (27 decembrie) sau Prunci Nevinovați, când copiii și feciorii umblă cu câte o nuia de alun în mâini, lovind pe cei care îi întâmpină la intrarea în casă și rostind o urare de prosperitate, sănătate, noroc și fericire în anul care urmează să vină, urare adresată, evident, celor pe care-i ating cu nuiaua. Aceleași urări de bine, adresate de data aceasta întregii familii (inclusiv viețuitoarelor) colindate, le reîntâlnim rostite cu alte cuvinte desigur și în dimineața de Anul Nou, când, în Cleja, se umblă cu semănatul, colindătorii aruncând în fața gazdelor, pe jos, boabe de grâu ori de porumb în timp ce binecuvântau.

În cadrul ciclului familial, nunta ocupă un loc bine determinat, prin latura ei spectaculară, prin implicarea, mai mult sau mai puțin directă, a comunității rurale, dar, mai ales, prin faptul că, prin premise, desfășurare și urmări, constituie o perioadă de trecere de la un statut social la altul. Și din analiza atentă a ceremonialului de nuntă se desprind analogii cu spațiul românesc transilvănean. Amintim aici doar obiceiul vestirilor sau strigărilor în biserică, de către preot, după logodnă, de trei ori la rând, în trei duminici, a tinerilor care urmează să se căsătorească, obicei menit să descopere eventualele piedici care ar putea sta în calea căsătoriei celor doi.

Ceremoniile funerare din Cleja reușesc să conserve, dincolo de unele încercări de alterare, o serie de rituri de separare, rituri de prag, rituri de agregare, individuale sau colective, menite să faciliteze marea trecere a celui dispărut din această lume, ușurarea integrării acestuia într-o altă existență, respectiv în lumea de dincolo, și, implicit, să protejeze pe cei rămași în această lume, comunitatea rurală în ansamblul ei, comunitatea restrânsă a rudelor, a neamurilor celui dispărut în special, de eventuale crize, de eventuale manifestări negative și nocive în același timp, determinate de pierderea și înstrăinarea unui membru al acestei comunități.

În cadrul obiceiurilor de înmormântare din Cleja, un loc aparte îl ocupă *cântecele morților* sau *cântecele de mort*, interpretate în nopțile de priveghi la căpătâiul celui dispărut. Variantele culese din Cleja sunt de o autenticitate și o forță de sugestie remarcabile, prin motivele ce le transmit. Erau cântate (și sunt și astăzi) după un ritual strict. Una din femeile care compuneau grupul de cântătoare (în care puteau fi și bărbați) dădea tonul recitând (nu cântând) primul vers, după care urma revărsarea melodică a aceluiași vers, în interpretarea întregului grup prezent, continuându-se tot astfel până la sfârșitul cântecului. Coexistența acestor cântece de mort cu versurile funebre (creații ale mediului eclesiastic intrate în repertoriul folcloric), faptul că unele motive se întâlnesc și în bocete numite în unele zone ale Transilvaniei *cântare la mort* sau *cântare de mort*, linia metodică și perpetuarea lor prin intermediul unor caiete vădesc similitudini evidente cu spațiul transilvan.

Localitatea Cleja a fost intens și sistematic cercetată, mai ales din perspectiva folclorului existent aici, de către specialiștii maghiari care au cules în decursul timpului o varietate impresionantă de creații folclorice perpetuate de localnici în *graiul ceangău*. Din Cleja a fost culeasă prima variantă a Mioriței (în graiul ceangău local), de către preotul de atunci din Cleja, Inocentius Petras (născut în satul vecin Faraoani), care a notat-o în scris în anul 1843. Această primă variantă a Mioriței prezintă în opinia specialiștilor o valoare artistică deosebită.

Din aceste concluzii transpare, într-un mod tot mai evident, că ne-am ocupat de un spațiu etnografic de referință. A fost pentru noi un privilegiu și, în același timp, o datorie de recunoștință apropierea de acest univers rural cu un specific aparte.

Am insistat asupra cadrului etnografic în special nu doar pentru că este cel care definește localitatea Cleja și o scoate în evidență, ci și datorită faptului că aspectele legate de cultura populară tradițională sunt cele mai expuse degradării și dispariției.

Insistența noastră a fost în consonanță cu cele spuse la un moment dat de către etnologul și istoricul Fernand Braudel: „*Practic, nu există civilizație actuală care să poată fi cu adevărat înțeleasă fără o cunoaștere a itinerariilor deja parcurse, a valorilor străvechi, a experiențelor trăite*”.